Maciej Troć¹

**Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego
z dnia 10 grudnia 2014 r., K 52/13, Dz.U. 2014, poz. 1707**

Stan faktyczny

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego zapadło w następującym stanie faktycznym: Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 27 listopada 2012 r.² orzekł, że § 8 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt³ (dalej: rozporządzenie) jest niezgodny z art. 34 ust. 1 i 6 ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt⁴, a przez to z art. 92 ust. 1 Konstytucji RP. Przepis § 8 ust. 2 rozporządzenia stanowił, że do zwierząt poddawanych ubojowi zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych nie stosuje się wymogu ogłuszenia przed ubojem. Artykuł 34 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt nie dopuszczał natomiast uboju bez uprzedniego pozbawienia

¹ Autor jest studentem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. E-mail: mac.troc@gmail.com.

² Wyrok z 27 listopada 2012 r., U 4/12 (OTK ZU nr 10/A/2012, poz. 124).

³ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. Nr 205, poz. 2102, ze zm.).

⁴ Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (t.j. Dz.U. 2003, Nr 106, poz. 1002, ze zm.).

świadości. Ten zakaz stał się bezwzględny po 27 września 2002 r., kiedy to decyzją ustawodawcy moc obowiązującą stracił art. 34 ust. 5 ustawy o ochronie zwierząt dopuszczający wyjątek dotyczący uboju przewidzianego przez obrządki religijne.

W związku z powyższym, wnioskodawca zakwestionował konstytucyjność art. 34 ust. 1 i 3 oraz art. 35 ust. 1 i 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób ze względu na ich niezgodność z art. 53 ust. 1, 2 i 5 oraz art. 35 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w związku z art. 9 ust. 1 i 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁵ (dalej: Konwencja) oraz art. 32 ust. 1 i 2 Konstytucji RP w związku z art. 14 Konwencji.

Wnioskodawca stwierdził, że zgodnie z art. 191 ust. 1 pkt 5 i ust. 2 Konstytucji posiada on legitymację do wystąpienia o stwierdzenie niekonstytucyjności wyżej wymienionych przepisów, bowiem na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej⁶ (dalej: ustawa o gminach żydowskich) gminy żydowskie „dbają o zaopatrzenie w kosztowną żywność, o stołówki i łaźnie rytualne oraz o ubój rytualny”. Uzasadnienie oparte zostało między innymi na następujących argumentach:

Wnioskodawca wskazał, że zarówno prowadzenie uboju rytualnego, jak i spożywanie mięsa pochodzącego z niego jest elementem uzewnętrzniania religii, podlegającemu ochronie na mocy art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji RP oraz art. 9 Konwencji. Ponadto, we wniosku stwierdzono, że bezwzględny zakaz uboju rytualnego nie spełnia wynikających z art. 53 ust. 5 Konstytucji oraz art. 9 ust. 2 Konwencji przesłanek dopuszczających ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii (wyznania). Zdaniem wnioskodawcy, jedyną potencjalnie relewantną przesłanką uzasadniającą bezwzględny zakaz uboju rytualnego jest ochrona moralności. W tym zakresie wnioskodawca zauwa-

⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284, ze zm.).

⁶ Ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 41, poz. 251, ze zm.).

za, że właściwym punktem odniesienia do oceny powinna być tradycja judeo-chrześcijańska charakterystyczna dla kultury europejskiej. Podkreśla także, że w związku z faktem dopuszczenia wyjątkowych procedur uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych w wielu państwach europejskich, nie można dojść do wniosku, że są one sprzeczne z moralnością także w Polsce.

Wnioskodawca stwierdził również, że bezwzględny zakaz uboju rytualnego jest sprzeczny z zasadą równości oraz zasadą niedyskryminacji wyrażonymi w art. 32 Konstytucji oraz art. 14 Konwencji. Jako uzasadnienie tego twierdzenia, wnioskodawca zauważył, że wyznawcy judaizmu są traktowani w Polsce nierówno w stosunku do wyznawców innych religii, ponieważ ograniczenie dopuszczalności szczególnego uboju zwierząt jest środkiem nieproporcjonalnym oraz nieuzasadnionym wartościami, zasadami ani normami konstytucyjnymi. Dyskryminacja wyznawców judaizmu ma zdaniem wnioskodawcy wymiar społeczny i gospodarczy, bowiem wyznawcy tej religii zmuszeni są do ponoszenia dodatkowych kosztów importu mięsa koszerne z innych krajów.

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego

Trybunał Konstytucyjny uwzględnił zarzuty wnioskodawcy i stwierdził, że art. 34 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwala na poddawanie zwierząt ubojowi w ubojni (rzeźni) według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne oraz art. 35 ust. 1 i 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim przewiduje odpowiedzialność karną za poddawanie zwierząt ubojowi w ubojni (rzeźni) według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne są niezgodne z art. 53 ust. 1, 2 i 5 Konstytucji w związku z art. 9 Konwencji. W pozostałym zakresie postępowanie zostało umorzone. Tym samym Trybunał Konstytucyjny dopuścił nie tylko możliwość pozyskiwania mięsa koszerne przez wyznawców judaizmu i członków społeczności żydowskiej kultywujących tradycję, ale także możliwość produkcji tego mięsa na eksport.

Należy zaznaczyć, że „z uwagi na treść wniosku i związanie Trybunału Konstytucyjnego jego granicami”, Trybunał ograniczył zakres orzekania do odpowiedzi na pytanie, czy obwarowany sankcjami karnymi, bezwzględ-

ny zakaz uboju rytualnego jest zgodny z powołanymi wzorcami kontroli. Tym samym, „poza zakresem postępowania pozostały kwestie wprowadzie związane z zagadnieniem poddany kontroli Trybunału, ale z istoty rzeczy pochodne, a zatem między innymi finalne przeznaczenie mięsa uzyskiwanego z uboju, łącznie z eksportem”. W uzasadnieniu do wyroku Trybunał Konstytucyjny podniósł między innymi następujące argumenty:

Odnosnie zarzutu braku przesłanek uzasadniających ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii (wyznania), Trybunał Konstytucyjny zgodził się z wnioskodawcą i stwierdził, że żadna przesłanka z art. 53 ust. 5 Konstytucji nie uzasadnia bezwzględnego zakazu uboju rytualnego. Analiza Trybunału Konstytucyjnego dotyczyła przede wszystkim zdrowia publicznego oraz moralności, co do których Prokurator Generalny miał odmienne od wnioskodawcy zdanie. W zakresie ochrony zdrowia publicznego, Trybunał Konstytucyjny nie dostrzegł żadnych zagrożeń przede wszystkim dlatego, że ubój rytualny dokonywany jest w rzeźni pod ścisłą kontrolą odpowiednich służb państwowych oraz praktyka jego dokonywania zarówno w Polsce, jak i w innych krajach europejskich pokazuje, że nie wiąże się on z zagrożeniami dla bezpieczeństwa i higieny żywności. Odnosnie ochrony moralności, Trybunał Konstytucyjny zauważył, że ta przesłanka może być stosowana jedynie do stosunków międzyludzkich, przy czym zaznaczył, że „można przypuszczać, że dynamika zmian postaw społecznych i prawnych stworzy w nieodległej przyszłości podstawy do analizowania zachowania człowieka wobec zwierząt w kontekście przesłanki »moralności«”. Trybunał Konstytucyjny stwierdził także, że dopóki w Polsce będzie dozwolony ubój zwierząt w celu pozyskiwania pożywienia, dopóty przesłanka ochrony moralności nie może uzasadniać zakazania metody rytualnej, co do której „badania naukowe nie rozstrzygają jednoznacznie, że w każdym przypadku jest bardziej bolesna niż inne metody”.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził ponadto, że zaskarżone przepisy ustanawiają nieproporcjonalne ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii (wyznania), bowiem nie występują przemawiające za nim „szczególnie ważne i odpowiednio udowodnione racje”. Trybunał Konstytucyjny zauważył także, że w polskim ustawodawstwie dopuszcza się szereg przypadków, w których ubój zwierząt bez ogłuszania jest możliwy (np. podczas imprez sportowych lub polowań). Na marginesie głównych rozważań zaznaczono,

że bezwzględny zakaz uboju rytualnego może powodować paradoksalnie negatywne skutki dla zwierząt, bowiem są one transportowane za granicę w celu dokonania uboju rytualnego, co wiąże się dla nich z dodatkowym cierpieniem.

Odnosnie zarzutu niekonstytucyjności art. 35 ust. 1 i 4 ustawy o ochronie zwierząt, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że skoro bezwzględny zakaz uboju rytualnego został uznany za niezgodny z wzorcami kontroli, to tym bardziej niezgodne z nimi są przepisy, które zakwestionowany zakaz umacniają sankcjami karnymi.

Komentarz

I.

Pierwsza zasadnicza konkluzja zawarta w wyroku definiuje zakres orzekania Trybunału Konstytucyjnego. Na wstępie rozważań należy zaznaczyć, że zakres przedmiotowy wniosku rekonstruuje się nie tylko z samego *petitium*, ale także z jego uzasadnienia⁷. Mimo, że w *petitium* wnioskodawca odnosi się do „obrzędów religijnych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej”, to na podstawie treści wniosku Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich oraz przebiegu rozprawy można uznać, że wnioskodawcy chodziło o zapewnienie pełnej wolności uzewnętrzniania religii wyznawcom judaizmu. W tym świetle niezrozumiałe jest odniesienie się Trybunału Konstytucyjnego w sentencji do wszystkich obrzędów religijnych, nawet tych o nieuregulowanej sytuacji prawnej.

Rozszerzająca interpretacja wniosku jest tym bardziej zaskakująca, że w dotychczasowym orzecznictwie Trybunał podkreślał wyjątkowy charakter uprawnienia do wystąpienia z wnioskiem o abstrakcyjną kontrolę norm przyznaną podmiotom na podstawie art. 191 ust. 2–5 Konstytucji⁸. O ile przekonująca jest argumentacja Trybunału o rozszerzeniu zakresu orzekania na wszyst-

⁷ A. Kustra, *Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2013, s. 510.

⁸ Por. m.in. postanowienia TK z: 28 czerwca 2000 r. (U 1/00, OTK ZU nr 5/2000, poz. 149); 25 września 2002 r., Tw 44/02 (OTK ZU nr 1/B/2003, poz. 3).

kie obrządki religijne ze względu na wtórną niekonstytucyjność, która niewątpliwie powstałaby w sytuacji ograniczenia wyroku tylko do wyznania judaistycznego, o tyle niezrozumiały jest brak ograniczenia zakresu sentencji do obrządków religijnych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej na potrzeby krajowe. Takie ukształtowanie zakresu wyroku Trybunału Konstytucyjnego pełniej oddałoby wolę wnioskodawcy, bowiem wykluczyłoby możliwość produkcji mięsa koszerne na eksport, o co Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w niniejszej sprawie nie zabiegał. Należy zgodzić się z opinią, że rozszerzenie zakresu orzekania „zasługuje na krytykę, ponieważ chodzi o niekonieczne i nieusprawiedliwione odstępstwo od ważnej zasady”⁹, którą w tym przypadku jest zasada skargowości.

II.

Kolejną konkluzją Trybunału Konstytucyjnego, do której warto się odnieść jest stwierdzenie, że „władze publiczne nie powinny oceniać zasadności przekonań religijnych ani sposobów, za pomocą których są one wyrażane”. O ile na aprobatę zasługuje podejście Trybunału do oceny zasadności przekonań religijnych, które należą do sfery wewnętrznej wolności wyznania, o tyle nie można zgodzić się z tym, że sposoby wyrażania przekonań religijnych nie powinny być oceniane przez władze publiczne. Odnoszą się one niewątpliwie do sfery zewnętrznej wolności sumienia i wyznania i jako takie podlegają ograniczeniom na podstawie art. 53 ust. 5 Konstytucji¹⁰. W związku z tym, władze publiczne mają obowiązek oceniania zasadności sposobów wyrażania przekonań religijnych, bowiem może okazać się, że „nałożenie ograniczeń na wolność uzewnętrzniania swego wyznania jest niezbędne z uwagi na konieczność pogodzenia interesów różnych grup i zapewnienia, że przekonania każdego są szanowane”¹¹. Taki pogląd znajduje również uza-

⁹ E. Łętowska, M. Grochowski, A. Wiewiórowska-Domagalska, *Wiąże, ale nie przekonuje (wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 52/13 o uboju rytualnym)*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 6, s. 54.

¹⁰ P. Sarnecki, *Artykuł 53*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 9.

¹¹ A. Korzeniewska-Lasota, *Zakres wolności sumienia i wyznania*, „Studia Warmińskie” 2011, nr 48, s. 219.

sadnienie w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który stwierdził między innymi, że niedopuszczalne jest żądanie zezwolenia na pomoc w popełnieniu samobójstwa na tle religijnym¹². Należy przy tym zaznaczyć, że ocena zasadności sposobów wyrażania przekonań religijnych przez władze publiczne nie stoi w sprzeczności z zasadą neutralności światopoglądowej państwa, bowiem nie chodzi tutaj o ocenę wolności wyznania w sferze wewnętrznej, tylko o ocenę zasadności działań dokonywanych w ramach kultu religijnego z perspektywy osoby neutralnej odczuwającej skutki tych działań.

III.

Trzecia istotna kwestia dotyczy analizy przesłanki moralności w kontekście uboju rytualnego. Trybunał zaznaczył, że ta przesłanka ma zastosowanie jedynie w ramach stosunków międzyludzkich. O ile sam pogląd Trybunału zasługuje na aprobatę, to nie można zgodzić się z jego interpretacją. Ograniczenie zakresu stosowania przesłanki moralności publicznej do stosunków międzyludzkich ma na celu wyeliminowanie oceny obowiązków moralnych człowieka wobec samego siebie, gdyż jest to sfera, w którą państwo nie powinno ingerować¹³. Ponadto, w doktrynie wskazuje się, że „moralność publiczną tworzą utarte w społeczeństwie wzorce postępowania, które są powszechnie akceptowalne i nie budzą kontrowersji co do ich przestrzegania”¹⁴. Jak podkreśla L. Garlicki, analizowana przesłanka „pozwala na samoistne ingerencje prawne tylko wobec takich działań czy zachowań, które powszechnie uznaje się za przynoszące szkody społeczne”¹⁵. Wydaje się, że we współczesnej Polsce za powszechnie akceptowalny wzorzec postępowania możemy uznać dążenie do minimalizacji cierpienia zwierząt. Co więcej, obojętność na cierpienie zwierząt lub wręcz świadome zadawanie im

¹² Wyrok ETPCz z 29 kwietnia 2002 r. w sprawie *Pretty v. Wielka Brytania*, skarga nr 2346/02.

¹³ W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2010, s. 163.

¹⁴ J. Karp, *Moralność publiczna*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, red. W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski, Warszawa 2009, s. 236.

¹⁵ L. Garlicki, *Artykuł 31*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 26.

zbędnego bólu jest niewątpliwie szkodliwe społecznie. Istnieją zatem przesłanki przemawiające za ograniczeniem dopuszczalności uboju rytualnego ze względu na ochronę moralności. W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, że wyłączenie możliwości oceny moralnej uboju rytualnego na podstawie art. 53 ust. 5 Konstytucji jest rozwiązaniem niewłaściwym, bowiem sam fakt, że chodzi tutaj o stosunek człowieka do zwierzęcia tego nie uzasadnia.

Podsumowanie

Trybunał Konstytucyjny orzekł, że ubój rytualny powinien być legalny bez względu na cel, w jakim jest dokonywany. O ile należy zgodzić się z Trybunałem w zakresie legalizacji tej szczególnej metody uboju zwierząt na potrzeby krajowych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej, to w pozostałym zakresie wyrok należy uznać za niewłaściwy. Nie sposób zgodzić się z Trybunałem między innymi co do granic wniosku Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich, a także konkluzji dotyczących neutralności władz publicznych w zakresie oceny zasadności sposobów wyrażania przekonań religijnych oraz roli moralności publicznej w ocenie uboju rytualnego. Wniosek o dopuszczenie uboju rytualnego na potrzeby konkretnej religii posłużył do legalizacji masowego stosowania tej metody również w celach eksportowych. Należy mieć nadzieję, że przyszłe orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego rozwieje wątpliwości, które powstały na tle analizowanego wyroku.